

Několik poznámek k vybraným otázkám patchworkových rodin

JUDr. Pavel Kotrady

V poslední době, pokud se účastním jakýchkoliv konferencí a podobných akcí, nemohu jinak než začít tím, že zdůrazňuji individuálnost každého případu ve věcech péče soudu o nezletilé. Je věcí obecných soudů, aby při zohledňování všech konkrétních okolností daného případu a z nich vyplývajícího zájmu dítěte, který musí být vždy předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, rozhodly o konkrétní podobě nejhodnějšího uspořádání vztahu mezi rodiči a dětmi. Na tom nic nemůže změnit ani skutečnost, že rodiče nejsou schopni se na takovém uspořádání sami dohodnout.

Jak vyplývá z nálezu Ústavního soudu ze dne 11. 5. 2005, sp. zn. II. ÚS 554/04, není z ústavněprávního pohledu možné nadřazovat modely fungování vztahů mezi oddělenými rodiči a nezletilými dětmi, které mají orgány veřejné moci zažité, nad zájem dítěte, kdy tyto modely, jakkoliv jsou v mnoha případech přínosné a použitelné, nemohou postihovat situaci každého jednotlivého nezletilého dítěte. V té souvislosti pak vždy uvádím, že princip nejlepšího zájmu dítěte, tak jak je upraven čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, působí i jako interpretační princip a jeho prizmatem je tedy třeba vždy nahlížet relevantní ustanovení zákona. A neopomenu také zmínit nálezu Ústavního soudu ze dne 31. 12. 2018, sp. zn. II. ÚS 2344/18, podle nějž při každém soudním rozhodování dotýkajícím se dítěte je nutné zvažovat nejlepší zájem dítěte jako přední hledisko. Na příkladu těchto dvou nálezů a jejich závěrů chci poukázat na to, že při rozhodování věcí v řízeních ve věcech péče soudu o nezletilé je zásadní nejlepší zájem dítěte a je potřeba se vždy řídit zjištěným skutkovým stavem v konkrétní věci a na ni aplikovat, v souladu s interpretačním principem nejlepšího zájmu dítěte, zmiňovaný čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, neboť jen tehdy může být nejlepší zájem dítěte ochráněn.

Zákonná úprava patchworkových rodin

Kdy jindy uvažovat o tom, že je potřeba, abychom zohlednili individuální okolnosti případu, než u tzv. patchworkových rodin. To, že nemáme výslovně v zákoně definován tento typ rodiny, pro praxi nic zásadního neznamena. Na danou problematiku občanský zákoník pamatuje přinejmenším v ustanovení § 885, v němž uvádí, že pečuje-li o dítě jeden z rodičů, podílí se na péči o dítě a jeho výchově i manžel nebo partner rodiče dítěte, žije-li s dítětem v rodinné domácnosti. To platí i pro toho, kdo s rodičem dítěte žije, aniž s ním uzavřel manželství nebo registrované partnerství, žije-li s dítětem v rodinné domácnosti. V souvislosti s patchworkovými rodinami je namísto také zmínit § 881 občanského zákoníku, podle nějž péči o dítě a jeho ochranu, výkon jeho výchovy, popřípadě některých jejích stránek, nebo dohled nad dítětem mohou rodiče svěřit jiné osobě. Dohoda rodičů s ní se nemusí dotknout trvání ani rozsahu rodičovské odpovědnosti. Jedná se opět o příklad zákonného ustanovení, které lze v případech patchworkových rodin velmi dobře využít.

Vliv „nové“ rodiny

V souvislosti s patchworkovými rodinami je zásadní vztah dítěte k novým partnerům rodičů. Ve vztahu k úpravě péče lze poukázat na nálezy Ústavního soudu ze dne **20. 10. 2019, sp. zn. III. ÚS 2396/19**, podle nějž negativní vztah dětí k přítelkyni či příteli jednoho z rodičů může, a to i sám o sobě, představovat závažný důvod, který vylučuje střídavou péči v situaci, kdy jsou u obou rodičů zhruba stejnou měrou naplněna subjektivní a objektivní kritéria, jež soudy zkoumají při rozhodování o péči o nezletilé. Tento negativní vztah bude překážkou střídavé péče, je-li setrvalý a intenzivní, není-li výsledkem manipulace s dítětem, ale výsledkem vlastního dlouhodobého vnímání dítěte, a přinesla-li by střídavá péče negativní důsledek, že by se děti pravidelně setkávaly s osobou (přítel či přítelkyně některého z rodičů), k níž mají hluboký záporný vztah.

V případech patchworkových rodin se na straně rodiče nebo obou rodičů nacházejí další osoby, jejich noví partneři nebo manželé, kteří ať už přímo či nepřímo, vědomě či nevědomě, úmyslně či neúmyslně zasahují jistým způsobem do chodu té které rodiny. To pak může znamenat v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé komplikace, s nimiž se většinou u rodin, které nejsou patchworkovými, nesetkáváme, nebo alespoň ne v takovém rozsahu. V případech patchworkových rodin může být dána i mnohem menší ochota rodičů k uzavření dohody jako takové, protože to již mnohdy nejsou pouze oni, kteří o uzavření takové dohody „rozhodují“, neboť jsou někdy pod vlivem nového partnera či partnerky a jejich rodin.

Jestliže bude nová rodina složena nejenom z rodiče a jeho nového partnera či partnerky, manžela či manželky, ale i z dalších dětí (z jejich vztahu či z partnerova předchozího vztahu), jen těžko si lze představit, že se dítě rodiče bude v této nové rodině vyskytovat izolovaně, bez zapojení do této nové rodiny se vším, co k ní patří. Nepochybně je taková situace náročná pro dítě, ale také pro partnera rodiče. V nové rodině se dítě neubrání nutnosti navazování vztahů k jiným osobám blízkým rodiči, s čímž mohou být spojeny nejrůznější obtíže, zejména pak v počátku navazování takových vztahů.

Na druhé straně nutno uvést, že patchworková rodina může mít samozřejmě i řadu výhod. Lze poukázat na nálezy Ústavního soudu ze dne **3. 5. 2022, sp. zn. I. ÚS 3065/21**, v němž se uvádí, že je nepřipustné poukazování na možnost, že by se do péče o nezletilého mohli zapojit rodiči blízké osoby. I když je primárně díl odpovědnosti za realizaci péče o nezletilého na rodiči, zapojení osob blízkých rodiči (pokud jde o příbuzné, tak zpravidla i blízkých dítěti) do péče patří k běžným jevům v životě kteréhokoliv dítěte a může mu být naopak z mnoha důvodů prospěšné. Právě v patchworkových rodinách se budou většinou na péči o dítě, ať už z větší či menší části, podílet i rodičům blízké osoby (zejména partner či partnerka).

Zásadní z hlediska práva je, aby tím, kdo v převážné míře vykonává rodičovskou odpovědnost ve vztahu k dítěti, byl primárně jeho rodič. Není možné uvažovat o střídavé péči, pokud by podstatnou část doby, v níž by se v péči rodiče dítě nacházelo, tento nebyl schopen dlouhodobě o dítě pečovat. Opakované svěřování dítěte po převážnou část doby do péče jiné osoby je skutečností, kterou by měl soud vzít do úvahy, pokud zvažuje možnost střídavé péče. Musí zde být určitá hranice, kterou je nutné vždy posoudit individuálně, s ohledem na specifické okolnosti dané věci. Obecně však, jak již bylo uvedeno výše, nelze střídavou péči odmítnout pouze s odkazem na to, že jeden z rodičů není schopen po celou dobu péči o dítě zabezpečit sám bez pomoci osob jemu blízkých.

Stanovisko dítěte

V řízeních ve věcech péče soudu o nezletilé je vždy problematické zjišťování skutkového stavu věci stran skutečného života rodiny. Do domácnosti zpravidla nikdo nikomu nenahlédne. Tím spíše, pokud dochází ke střídání domácností dítěte, a zvláště pokud vztahy, které dítě vytváří, jsou mnohostranné, což je v případech patchworkových rodin dáno více než u klasického modelu rodiny. V takových případech ale vzrůstá potřeba zjištění stanoviska samotného dítěte na situaci v rodině. Jak mu soužití v patchworkové rodině vyhovuje, v čem mu nevyhovuje, jak se cítí a co by si případně přálo změnit či upravit. Aniz budeme rozvádět problematiku tzv. participčních práv dětí, která se samozřejmě neomezuje pouze na zjištění stanoviska dítěte ve věci, je nutné v této souvislosti zmínit alespoň jednu otázku. S přihlédnutím k věku dítěte je potřeba odstínit případnou manipulaci s dítětem ve vztahu ke zjištění jeho stanoviska ve věci. Jak ve svém nálezu ze dne **26. 5. 2014, sp. zn. I. ÚS 2482/13** uvádí Ústavní soud, pokud bylo dítě již dříve svěřeno jednomu z rodičů do výlučné péče a nově se posuzuje možnost změny výchovných poměrů na střídavou péči, je možné, že se rodič, jenž měl dítě dosud v péči, snažil dítě zmanipulovat.

Ústavní soud výslovně odkazuje na rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci C. proti Finsku ze dne **9. 5. 2006, číslo 18249/02** (bod 58 tohoto rozsudku). Je potřeba zdůraznit, že odstínění manipulace s dítětem při zjišťování jeho stanoviska je skutečně zásadní. Nicméně se jeho význam snižuje se zvyšujícím se věkem dítěte. Jak vyplývá z rozhodovací praxe Ústavního soudu, u dětí blízkých se věku plné svéprávnosti již ani tak není podstatné, zda jejich názor byl zmanipulován, neboť je nutné jej do značné míry respektovat, protože je velmi zásadním měřítkem pro soud při rozhodnutí ve věci samé, bez ohledu na to, z jakého důvodu dítě svůj názor ve věci zastává.

Podle nálezu Ústavního soudu ze dne **7. 9. 2022, sp. zn. II. ÚS 1626/22** platí, že úprava péče o nezletilé blízké se dospělosti, která jde proti řádně zjištěnému názoru nezletilého – za situace, kdy nejsou dány specifické okolnosti rozumně odůvodňující odchýlení se od jeho postoje, představuje zásah do soukromého a rodinného života dítěte a porušuje princip jeho nejlepšího zájmu. Odráží se v tom názory psychologů, že s dítětem, které se blíží věku plné svéprávnosti, již nelze smysluplně pracovat tak, aby začalo mít druhého rodiče rádo, případně aby k němu navázalo vztah, pokud tento byl do té doby značně narušen, případně neexistoval vůbec. Podle závěrů 5. symposia Justiční akademie na téma Participční práva dítěte je dle psychologů na něm zúčastněných v případech dítěte staršího 15 let bez výhrady nutné respektovat jeho názor, bez ohledu na jeho formaci. Nařizování povinnosti styku nebo podrobování nechtěným psychosociálním službám představuje dle nich vždy vážnou formu traumatizace. Ta narušený vztah nezlepší, naopak zvýší pravděpodobnost další psychické destabilizace dítěte, a ještě silnější narušení vztahu. Na druhé straně je však třeba zdůraznit, že rodiče mají rodičovskou odpovědnost a jsou odpovědní za výchovu dítěte v širším slova smyslu až do nabytí jeho plné svéprávnosti. Je tak otázkou, zda za takových okolností může za tuto část výchovy rodič nést odpovědnost, pokud je z ní z těchto důvodů zcela vyloučen.

Změna poměrů

Ve vztahu k patchworkovým rodinám je také významná otázka změny poměrů pro případné vydání nového rozhodnutí ve věci. Není sporu o tom, že pokud má dojít ke

změně původního rozhodnutí o úpravě poměrů k nezletilému dítěti, musí být taková změna závažného či zásadního rázu, přičemž je nutné testovat takovou změnu poměrů jak požadavkem stálosti výchovného prostředí, tak i zajištěním nejpříznivějších podmínek pro zdárný vývoj dítěte. Se změnou poměrů se pojí ještě jedna podstatná skutečnost. Pokud soudy svá rozhodnutí v prvním řízení založí na okolnostech, jejichž změna je do budoucna předvídatelná (věk dítěte, bydliště či pracovní vytížení rodiče), pak z hlediska legitimního očekávání účastníků a potřeby předcházet opakovaným žádostem o změnu poměrů se jeví žádoucí, aby již v rámci prvního rozhodnutí byly dostatečně vymezeny podmínky, za nichž má dojít k přehodnocení nastolené úpravy. Taková situace samozřejmě může nastat i v patchworkových rodinách. Je dobré nastinit již v prvním rozhodnutí o úpravě poměrů k dítěti, jak by soud postupoval v případě, že by došlo k výrazné změně bydliště, případně k možnosti jednoho z rodičů o dítě pečovat i za případné pomoci jiné osoby.

V minulosti bylo podstatné zohlednění změny výchovného prostředí pečujícího rodiče a soudy projevovaly menší pochopení pro změnu na straně nepečujícího rodiče, který dosud pouze realizoval styk s dítětem, a případně se nově domáhal většího podílu na péči o dítě. Aktuální judikatura toto stanovisko posouvá, když má za to, že stejně důležitá je i změna poměrů na straně nepečujícího rodiče. Vždy je totiž nejpodstatnější, zda je případná změna v zájmu dítěte, či není a zda tím budou lépe zabezpečeny jeho potřeby. Podle Ústavního soudu nelze v žádném případě aprobovat obecně argument zachování faktického stavu věci, neboť dosavadní uspořádání lze zohlednit pouze při posuzování vlivu změny prostředí na psychický a fyzický komfort dítěte v konkrétním případě, nikoliv jako důvod sám o sobě. V nálezu ze dne **12. 9. 2019, sp. zn. II. ÚS 4189/18** Ústavní soud výslovně uvádí, že stabilita výchovného prostředí není jako abstraktní princip hoděn ochrany sám osobě, ale pouze v souvislosti s tím, zda je skutečně v nejlepším zájmu dítěte.

Otázka výživného

V patchworkových rodinách je jistě mimo otázku péče významná také otázka výživného. Pokud má jeden z rodičů nově partnera či partnerku, manžela či manželku, dochází tím k vytvoření nové rodiny, jejíž součástí se dříve či později mohou stát vlastní děti, ale ještě předtím se v ní mohou nacházet děti z původního vztahu manžela či manželky, partnera či partnerky. Pokud nová rodina bydlí společně, odpadají dva předchozí výdaje za bydlení, které v dnešní době tvoří poměrně značnou část výdajů každé rodiny. Na druhé straně zcela jistě dochází k částečnému zvýšení výdajů v souvislosti s tím, že je rodina početnější. Ve vztahu k tomuto se výdaje odvíjí od četnosti a rozsahu pobytu dětí v takové rodině. Je podstatné upozornit na to, že zatímco manželé mají ze zákona právo na výživné v rozsahu stejné hmotné a kulturní úrovně, k přítelkyni nebo družce taková vyživovací povinnost dána vůbec není, pokud by se nejednalo o nároky neprovdané matky.

Významná je také otázka životního standardu nové rodiny, zvláště pokud nově přichází člen takové rodiny je majetkově a příjmově na vysoké úrovni. Vyživovací povinnost je ovšem dána pouze k manželovi či manželce, netýká se jejich dětí z předchozího vztahu, a přestože by tedy životní úroveň rodiče mohla být díky novému manželovi či manželce, partnerovi či partnerce výrazně zvýšena, není možné zásadním způsobem uvažovat o této skutečnosti jako o podstatné změně poměrů pro stanovení výživného pro děti takového rodiče. Ve vztahu k jeho dětem neváže nového partnera či partnerku, manžela či manželku žádná vyživovací povinnost a není představitelné, že bychom vycházeli pouze z nové

odvozené životní úrovně povinného rodiče a stanovili mu výživné bez ohledu na to, jaké jsou jeho příjmové a majetkové poměry a celkové možnosti a schopnosti.

V případech výživného u patchworkových rodin musí být soudem věnována pozornost tomu, zda nedochází k upřednostňování dětí z nových rodin z hlediska zabezpečení jejich běžných výdajů, ať už jde o oblečení, volnočasové aktivity, školní výdaje a podobně, ale i v případech jednorázových výdajů (např. rovnátka, dovolené) či spojení. Pokud by tomu tak bylo, byl by to problém stran výživného pro děti z původní rodiny. Není totiž možné, aby jedny z dětí v patchworkové rodině byly nějakým způsobem výrazně zvýhodňovány na úkor dětí jiných. Stejně je nutné postupovat u dětí partnera či partnerky, manžela či manželky z jejich předchozího vztahu.

Složitost výroku nemůže být pro soud překážka

Ne vždy je výrok rozhodnutí týkající se úpravy poměrů k dětem žijícím v patchworkových rodinách jednoduchý. Není však možné, aby s ohledem na složitost takové úpravy poměrů nebyl poskytnut takovému dítěti výkon spravedlnosti. Rozhodně není řešením odkazovat rodiče žijící v patchworkových rodinách k individuální úpravě podle aktuálních potřeb, pokud je zvláště evidentní, že shoda mezi nimi není možná. Soud je podle nálezu Ústavního soudu ze dne **9. 8. 2022, sp. zn. I. ÚS 847/22** povinen dostát své roli a vydat (je-li to potřebné, tak i bez návrhu) autoritativní rozhodnutí příslušné jedinečným okolnostem případu. Nemůže se v žádném případě své odpovědnosti zříkat. Komplikovanost takové úpravy či vyšší časová náročnost její přípravy jako odůvodnění, proč nelze návrhu vyhovět, nepostačuje a nemůže být na překážku.

Ústavnímu soudu je známo z úřední činnosti, že soudy jsou schopny i v takových případech dostát své roli. V uváděném nálezu se sice Ústavní soud zabýval otázkou danou zaměstnaneckým poměrem rodiče, nicméně stejně tak může být řešen i problém v případech složitých poměrů patchworkových rodin. Půjde zejména o otázky péče a styku a jejich rozsahu, s přihlédnutím k dalším vazbám, zejména k polorodým sourozencům. Jistě může být složité najít cestu modelu fungování péče či styku v patchworkových rodinách. Zejména pak, aby byl výrok rozsudku i po formální stránce vykonatelný. Nicméně je skutečně věcí soudu, aby takový výrok rozsudku byl schopen vydat i ve složitějších případech.

Závěr

Patchworkové rodiny mají v našem systému své místo a s neklesajícím počtem rozvodů manželství a rozchodů nemanželských párů nemůžeme očekávat, že by se jejich počet snižoval, ba právě naopak. Je potřeba, aby justice byla schopna s fenoménem patchworkových rodin pracovat tak, aby její rozhodování bylo vždy v souladu s nejlepším zájmem konkrétního dítěte.

Upozorňujeme: Zvláštnosti ekonomiky patchworkové rodiny

V Právu a rodině č. 1/2024 vyšel článek daňové poradkyně V. Mindlové „Zvláštnosti ekonomiky patchworkové rodiny“. Autorka se v něm zaměřila mimo jiné na souvislosti v rámci srovnatelné životní úrovně zletilých nezaopatřených dětí v patchworkových rodinách a na specifika sociálního přístupu. Upozorňuje rovněž, že v rámci nové doporučující tabulky Ministerstva spravedlnosti (září 2022) je výslovně pamatováno i na další děti rodiče povinného, a tedy na patchworkovou rodinu. Nově je totiž výše výživného stanovena a přerozdělena podle počtu vyživovacích povinností rodiče. Pokud má rodič více dětí, je stanoven větší díl z jeho příjmu na výživné... Podrobněji v minulém čísle.